

Kritische waakhond voor de veiligheid

Risico's die bewust worden genomen en een falende controle op naleving van regels. Bij incidenten blijkt het keer op keer te gebeuren. Achteraf verschijnen kritische rapporten die bevestigen dat ongelukken voorkomen hadden kunnen worden en dat beschermende maatregelen het afleggen tegen economische belangen. De geleerde lessen worden in de praktijk snel weer vergeten. Een onafhankelijke Nationale Veiligheidsinspectie die kritisch toezicht uitoefent op de sociale, fysieke en digitale veiligheid in Nederland kan daarin verandering brengen. Dat zei prof. mr. Pieter van Vollenhoven, erevoorzitter van de Stichting Maatschappij en Veiligheid, tijdens het recente symposium Grip op crisis dat werd georganiseerd door SVDC in Zeist.

Een kritische waakhond voor de veiligheid met gezag die toeziet op naleving van regels en toepassing van geleerde lessen van incidenten in de praktijk. Daaraan ontbreekt het nog in Nederland. Maar prof. mr. Pieter van Vollenhoven heeft goede hoop dat zo'n Nationale Veiligheidsinspectie er komt, al zal dat niet op korte termijn zijn. Dat vertelde de erevoorzitter van de Stichting Maatschappij en Veiligheid tijdens het symposium 'Grip op crisis - Ervaringen en lessen uit de praktijk', dat eind september werd georganiseerd door SVDC in Zeist. Gelet op de coronapandemie kon aan het symposium zowel in een ochtend- als middagsessie worden deelgenomen, terwijl het programma ook volledig online was te volgen. In een videoboodschap ging Pieter van Vollenhoven in op het belang van onafhankelijk onderzoek en toezicht op veiligheidsmaatregelen. Via een live verbinding konden de deelnemers daarna vragen stellen.

Waarheid

Onafhankelijkheid speelt een grote rol bij onderzoek naar rampen. Pieter van Vollenhoven: "Bij iedere ernstige gebeurtenis volgt de vraag wie de verantwoordelijkheid draagt en/of schuldig is. Wat heeft er zich afgespeeld? De waarheid komt alleen op tafel als onderzoekers volledig onafhankelijk kunnen opereren. Betrokkenen moeten vrij kunnen spreken zonder angst voor vervolging. Onderzoekers moeten kunnen garanderen dat verklaringen niet tegen de betrokkenen worden gebruikt. Het heeft 22 jaar geduurd om met de Onderzoeksraad voor Veiligheid onafhankelijk onderzoek te kunnen uitvoeren in Nederland. Nu is een onafhankelijke en kritische waakhond nodig die toeziet op naleving van regels en ervoor zorgt dat geleerde lessen in de praktijk worden toegepast. Het komt nog te vaak voor dat inspecties rapporten over incidenten moeten afzwakken of niet optreden vanwege de bedrijfsresultaten."

Veiligheid wordt een casinospel als bedrijven en organisaties zich niet houden aan regels, bijvoorbeeld om economische redenen. Pieter van Vollenhoven: "Zelfregulering en een

terughoudende overheid zijn uitgangspunten van het huidige overheidsbeleid. Veiligheid kost nu eenmaal geld en telkens weer blijkt dat op veiligheidsgebied wordt gesjoemeld met regels en dat er bewust risico's worden genomen. Dat is bekend op de werkvloer. Waarom blaffen de interne en externe waakhonden dan niet? Sectorale regels zijn niet bindend en vallen vaak buiten het toezicht. Deze regels zijn niet wettelijk vastgelegd en toezicht wordt alleen gehouden als het schikt en past.”

Politiek

Tijdens onderzoeken krijgt de schuldvraag veelal meer aandacht dan het achterhalen van de waarheid. Pieter van Vollenhoven: “Klokkenluiders durven zich niet uit te spreken uit vrees te worden beschouwd als nestbevuilers en voor mogelijk ontslag. Onderzoeken draaien niet om het achterhalen van de waarheid, met als idee dat daar de rechtspraak immers voor is bedoeld. De rechtspraak kent echter beperkingen als het gaat om het achterhalen van de waarheid. Rechters zijn afhankelijk van hetgeen de verschillende partijen zeggen en betrokkenen kunnen zich beroepen op hun zwijgrecht.”

Om te komen tot een kritische waakhond voor veiligheid, moet de Tweede Kamer worden overtuigd. Pieter van Vollenhoven: “Dat wordt een proces van lange adem. Politici uiten kritiek op de komst van nog een toezichthouder, maar het is juist de bedoeling om bestaande toezichthouders onafhankelijker maken. Dat er gesjoemel is met veiligheidsregels wordt ook vanuit de politiek onderkend.”

Het Stint drama in Oss

Twee jaar geleden vond in Oss tijdens de ochtendspits het drama plaats met een Stint op een drukke spoorwegovergang. Meerdere kinderen kwamen daarbij om het leven en bij de overweg waren tientallen mensen er getuige van hoe de bakfiets werd gegrepen door een aanstormende trein. De burgemeester van de Brabantse gemeente, drs. Wobine Buijs, blikte terug op de gebeurtenissen op een doordeweekse dag die aanvankelijk niet anders leek te beginnen dan andere dagen. “Tegenwoordig zijn we er bijna in realtime van op de hoogte als er iets gebeurt. Toen ik het nieuws hoorde, heb ik eerst de tijd genomen om alles te laten bezinken en doorleven. Wat is er op dat moment bekend en wat weet je? Je ziet de drukke spoorwegovergang en een Stint met kinderen die wordt bestuurd door een leidster op weg naar school. Veel mensen brachten op dat moment hun kinderen naar school en bij zo'n drukke overweg hebben veel mensen het ongeluk voor hun ogen zien gebeuren. Een dergelijk incident raakt de kern van het burgemeestersambt. Je moet het een plek kunnen geven. Dat kan alleen als je het ook kunt doorleven.”

De eerste daad van de burgemeester was de agenda leeg te halen en met het vertrouwde team om tafel te zitten. Wobine Buijs: “De plaats van het incident was heftig, maar overzichtelijk. We realiseerden ons dat de impact groot was. Niet alleen in Oss, maar overal in Nederland. Natuurlijk ging onze gedachte uit naar de direct betrokkenen: de ouders en familieleden van de kinderen. Maar we dachten ook aan de klasgenootjes van de kinderen, de leidster die de Stint bestuurde en haar familie en de mensen in de trein en de machinist. Het is duidelijk dat de gevolgen van een dergelijk drama gigantisch zijn.”

Tenten

Gekozen werd voor het uitgangspunt dat de getroffen families en hun naasten leidend zouden zijn. Wobine Buijs: “Van een burgemeester wordt verwacht dat deze niet persoonlijk naar de locatie van een incident gaat. In de omgeving was in korte tijd een opvanglocatie ingericht. Die kon ik wel bezoeken. Toen ik daar arriveerde, verkeerden veel ouders nog in onzekerheid of hun kind tot de slachtoffers hoorde. Je voelt je een indringer in de privacy van de getroffen families, maar we wilden laten zien er te zijn wanneer dat nodig was. Ik heb gesproken met hulpverleners en de brandweer. Het geven van informatie over het ongeluk, zoals tijdens de persconferenties, heb ik bewust overgelaten aan de politie. Dat hoeft een burgemeester niet te doen.”

Bij de spoorwegovergang ontstond een plek met bloemen en knuffels. Wobine Buijs: “Toen het 's avonds ging waaien en regenen, hebben medewerkers van de gemeente midden in de nacht tenten geregeld om over de bloemenzee te plaatsen. Onze medewerkers voelen zich vrij om te handelen en hun rol te pakken. Rondom de uitvaart was duidelijk dat de wensen van de ouders leidend zouden zijn. Er kwam geen stille tocht, wel een gezamenlijke bijeenkomst. Mensen moeten elkaar kunnen ontmoeten. Ook hebben we er steeds op gelet dat relaties zuiver blijven. Tegen een bedrijf dat aanbood gratis tenten te plaatsen, liep een handhavingszaak. Op een bepaald moment moet je proberen het gebeurde zichtbaar af te sluiten. De bloemen zijn weggehaald en de knuffels opgeslagen voor een goed doel. Ook is er een monument opgericht ter nagedachtenis van de kinderen.”

Leiderschap en crisiscommunicatie

Van een burgemeester wordt leiderschap en goede communicatie verwacht tijdens een crisis, maar zijn dergelijke kwaliteiten aan te leren of moet iemand van nature een leider zijn? “Niet iedereen is in staat om voor de troepen te staan en mensen te inspireren. Daar is heel veel voor nodig. Het begint met trainen, goed voorbereiden en veel oefenen”, vertelde drs. Bas Eenhoorn, waarnemend burgemeester van Vlaardingen en burgemeester van Alphen aan den Rijn toen daar een schietpartij plaatsvond in een winkelcentrum met meerdere dodelijke slachtoffers. “Leiderschap is een bijzonder begrip. Je wordt geen leider door voor een groep te staan en te vertellen hoe alles moet gebeuren. Essentieel voor leiderschap is duidelijkheid en meedogenloos de waarheid te spreken. Een leider moet zeggen wat de situatie is, anders gaat het mis. Bij de brand in Moerdijk in 2011 verklaarde de burgemeester op televisie dat alles veilig en in orde was. De situatie was onder controle. Intussen was op camerabeelden te zien hoe op dat moment giftige gassen ontsnapten. Het was evident dat de situatie nog niet onder controle was.”

Nieuws verspreidt zich veel sneller dan vroeger en daarmee moet bij crisiscommunicatie rekening worden gehouden. Bas Eenhoorn: “Bij de vuurwerkramp in Enschede kon de burgemeester nog wachten tot het NOS Journaal van acht uur 's avonds om met de chaos op de achtergrond in beeld te vertellen wat er aan de hand was. Die tijd is voorbij. De schietpartij in Alphen aan den Rijn was al snel groot nieuws op social media. Mensen waren al begonnen

met het invullen van de waarheid, toen de politie en officier van justitie nog wilden wachten met het delen van informatie. Als burgemeester wilde ik direct delen wat we wisten. Communicatie is essentieel om je geloofwaardigheid te behouden. Laat weten dat je meeleeft en spreek over de slachtoffers. Vertel de waarheid en klets er niet omheen.”

Cybersecurity, digitale weerbaarheid organisaties

Zorginstellingen zijn een aantrekkelijk doelwit voor cybercriminelen. Ze zijn doorgaans minder goed voorbereid dan financiële instellingen en data over patiënten is momenteel op de zwarte markt meer waard dan creditcardgegevens. “Iedereen is kwetsbaar voor digitale criminaliteit en heeft interessante informatie. Het treffen van maatregelen is geen overbodige luxe”, aldus Marcel van Oirschot, Executive Vice President Security bij KPN. “De maatschappij is tegenwoordig volledig afhankelijk van de digitale infrastructuur. Bedrijven kunnen niet draaien zonder hun systemen. Juist door die grote mate van afhankelijkheid is het verbazingwekkend dat veel mensen er zo gemakkelijk mee omgaan. Er is bij hen nog nooit iets gebeurd, dus waarom zouden ze er tijd en geld in steken?”

De kans om in Nederland slachtoffer te worden van cybercriminaliteit is groter dan het risico op brand, betrokken te raken bij een schietpartij of te maken te krijgen met een tornado of dijkdoorbraak. Marcel van Oirschot: “Digitale incidenten komen steeds vaker voor, maar zijn minder goed zichtbaar. Er wordt vaak ook niet over gesproken. Mensen durven niet toe te geven dat zij slachtoffer zijn geworden. Helaas, want anderen kunnen er veel van leren. Het gaat je overkomen, dus je kunt er maar beter goed op voorbereid zijn.”

Verdienmodel

De aard en omvang van digitale criminaliteit zijn al jaren hetzelfde. Het Cybersecuritybeeld Nederland (CSBN) 2020 komt in grote lijnen overeen met dat van de jaren daarvoor. De werkwijze van cybercriminelen verandert volgens Marcel van Oirschot nauwelijks. “Hun verdienmodel werkt, ze hebben geen reden tot aanpassen. Ze voelen zich niet bedreigd. Cybercriminelen worden alleen gepakt als zij fouten maken. Het onderzoek door politie en justitie verbetert wel. Servers en websites zijn offline gehaald en rechtszaken gestart. Maar over het algemeen is de pakkans voor cybercriminelen gering. Je ziet ook dat bepaalde types aanvallen om de paar jaar weer opkomen, zoals momenteel het uitvoeren van DDoS-aanvallen. Ransomware wordt effectiever. Dat ligt niet aan criminelen die hun methodes verfijnen, maar aan de betere vertalingen die Google Translate levert.”

Deze cirkel is al te doorbreken door het treffen van eenvoudige maatregelen. “Het gaat vaak fout in de basis. Maak backups, bewaar deze ook extern en zorg dat er steeds nieuwe backups worden gemaakt. Gebruik sterke wachtwoorden en voer patches en updates direct uit. Software heeft altijd fouten en updates moeten worden geïnstalleerd op het moment dat deze beschikbaar komen, niet wanneer het uitkomt. In de praktijk blijkt dat bedrijven updates soms pas na een half jaar installeren. Cybercriminelen weten dat ook en maken misbruik van zwakke plekken in netwerken. Zorg voor overzicht en wees voorbereid. Vergelijkbaar met rampenoefeningen moet er geoefend worden. Vergeet ook niet dat cybercriminelen hulp van

binnenuit kunnen krijgen. Insiders zijn nog altijd het grootste risico. Een digitale brandweer is niet nodig. Incidenten kunnen via ‘normale’ incidentbeheersing tegengehouden worden.”

Personen met verward gedrag in de maatschappij

In totaal 99.623 E-33 meldingen werden in 2019 geregistreerd in het westen van Noord-Brabant. Het gaat om meldingen waarbij personen zijn betrokken die (ernstig) verward gedrag vertonen. “Ernstig verward gedrag is vergelijkbaar met een veenbrand. Die wordt niet alleen bestreden door bovengronds te blussen, maar ook door de grond af te graven. Bij meldingen over personen met ernstig verward gedrag wijst de vinger al gauw naar de GGZ”, zei dr. Ineke Strijp-Braanker, voorzitter van de Raad van Bestuur van GGZ Westelijk Noord-Brabant. “Maar gemeentes, politie en justitie hebben te hoge verwachtingen van de GGZ. Personen die ernstig verward gedrag vertonen, hebben doorgaans te maken met uiteenlopende problemen. Bij wie ligt dan de verantwoordelijkheid? De GGZ kan niet bijvoorbeeld schuldproblematiek oplossen.”

“Verward gedrag heeft meestal meerdere oorzaken. Denk aan relatieproblemen, justitie en huisvesting zoals een huurachterstand. Het oplossen daarvan vraagt om samenwerking tussen GGZ en andere organisaties”, vertelde dr. Arno van Dam, klinisch psycholoog en Hoofd wetenschappelijk onderzoek bij GGZ Westelijk Noord-Brabant. “Vroeger had je Swiebertje op televisie: een zwerver die zich niet altijd aan de regels hield, maar die er toch ook gewoon bijhoorde. Tegenwoordig wordt in de samenleving anders gekeken naar personen met verward gedrag. Als GGZ zijn wij positief over de Wet op verplichte GGZ (WvGGZ), die mensen met verward gedrag een verplichte behandeling kan opleggen. Maar niet alle problematiek hoort bij de GGZ. Vaak speelt er veel meer in het leven van deze personen. Zij hebben geen baat bij opsluiting, maar hebben bijvoorbeeld schulden die oplopen en kunnen daardoor de huur niet meer betalen. Ze hebben op bepaalde punten hulp nodig en lopen vast in het systeem. In de praktijk blijken verschillende organisaties echter niet op de hoogte van elkaars werkveld en slechts beperkt contact te hebben.”

Schietincident tram Utrecht - Rode knop

In maart 2019 kwamen bij een aanslag in een tram op het 24 Oktoberplein in Utrecht meerdere mensen om het leven, terwijl anderen zwaar gewond raakten. De nog gewapende dader sloeg op de vlucht in een woonwijk en verdween uit beeld in een auto uit de omgeving. Er heerste logischerwijs veel onduidelijkheid. De politie en hulpdiensten waren snel ter plaatse, maar enkele gewonden hadden zelfstandig de tram al verlaten en werden verderop opgevangen. Er gingen geruchten rond dat de dader bij een nabijgelegen winkelcentrum was gezien. Het dagelijkse leven in de stad kwam tot stilstand en mensen werden opgeroepen om binnen te blijven. Op televisie was live te volgen hoe zwaarbewapende agenten een woning omsingelden. De dader werd uiteindelijk ’s avonds elders in de stad aangehouden.

“De aanslag gebeurde om kwart voor elf ’s ochtends. De lokale driehoek was binnen een uur na de aanslag bijeen”, keek Ad Sanders, Commissaris van Politie, plaatsvervangend districtschef Politie stad Utrecht en Algemeen Commandant staf Grootchalig en Bijzonder Optreden, terug op de gebeurtenissen die elkaar in hoog tempo opvolgden. “Bij een dergelijke

aanslag wordt op de ‘rode knop’ gedrukt. Alle arrestatie- en observatieteams in Nederland nemen strategische plekken in, om bij vervolgacties snel te kunnen ingrijpen. Er werden drie teams gevormd met ieder dertig rechercheurs voor opsporing. Deze waren gericht op de dader, de slachtoffers en het sporenonderzoek op locatie.”

Briefje

De dader had op een auto een briefje achtergelaten dat duidde op een terroristisch motief. Ad Sanders: “Binnen vijf kwartier stond er een complete operationele organisatie. Op landelijk niveau, van de NCTV en korpsleiding van de nationale politie tot het ministerie van Justitie en Veiligheid en de minister-president. Maar ook op regionaal en lokaal niveau. In heel Nederland werden wijkagenten bij het onderzoek betrokken. Door het aanspreken van hun netwerk konden zij eventuele signalen opvangen. Waren er nog meer aanslagen te verwachten? Er vond doorlopend overleg plaats. Daarbij speelden vragen als ‘wat speelt er in de stad’ en hoe zouden arrestatieteams binnenvallen bij verdachten? Had de dader een link met terroristische cellen?”

Tot de voornaamste doelen behoorden het stoppen van de dreiging en opsporen van de dader(s). Ad Sanders: “We hadden te maken met verschillende scenario’s, waaronder GRIP 3, de staat van politiealarm (teams van drie agenten in plaats van twee op straat) en dreigingsniveau 5 (‘kritiek’). De dader was nog voortvluchtig. Besloten werd om risicolocaties in de stad te beschermen. De aanslag werd snel gezien als terrorisme en er werd op de juiste knoppen gedrukt. We hadden goed geoefend en de verschillende organisaties hebben een groot zelfstartend vermogen. De samenwerking tussen politie en partners zoals GHOR en de gemeente is verbeterd ten opzichte van tien jaar geleden. Toch werden onbedoeld beslissingen genomen. Enkele politiebureaus sloten hun deuren. De KMAR voerde controles uit bij de grens. Er ontstonden veel verschillen tijdens de acute situatie. In de informatievoorziening draait alles om zorgvuldigheid en snelheid. Er kwam desinformatie via social media; politiemensen kregen informatie ‘van buiten’. Het advies om binnen te blijven in Utrecht was niet voorbereid en bedoeld om rust te creëren. Het betrof een advies, geen verplichting. Een goed signaal, maar het gaf geen duidelijkheid.”

AUTEUR

Robert van Daesdonk

Redactie@beveiliging.nl